

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Ректор Запорізького національного
університету
М. О. Фролов
17 вересня 2020 р.



ВИТЯГ
з протоколу фахового семінару кафедри цивільного права Запорізького
національного університету від
15 вересня 2020 р. № 1

Присутні: завідувач кафедри цивільного права, д.ю.н., професор Єрмоленко Д. О., перший проректор, професор кафедри цивільного права, д.ю.н., професор Бондар О. Г., завідувач кафедри історії і теорії держави та права, д.ю.н., професор Удовика Л. Г., професор кафедри цивільного права, д.ю.н., доцент Болокан І. В., доцент кафедри цивільного права, к.ю.н., доцент Самойленко Г. В., доцент кафедри цивільного права, к.ю.н., доцент Щипанова О. О., доцент кафедри цивільного права, к.ю.н., доцент Ткалич М. О., доцент кафедри цивільного права, к.ю.н., доцент Бичківський О. О., доцент кафедри цивільного права, к.ю.н. Алімов К. О., доцент кафедри цивільного права, к.ю.н. Луц Д. М., старший науковий співробітник науково-дослідної частини, старший викладач кафедри цивільного права, к.ю.н. Федчишин Д. В., докторант кафедри адміністративного та господарського права, к.ю.н. Шарая А. А., доцент кафедри адміністративного та господарського права, к.ю.н., доцент Сидоров Я. О., аспірантка кафедри цивільного права Асатрян Є. М., здобувачка Магомедова Т. М.

Головуючий: завідувач кафедри цивільного права, д.ю.н., професор Єрмоленко Д. О.

Секретар: доцент кафедри цивільного права, к.ю.н. Луц Д. М.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ: обговорення основних наукових результатів дисертації Магомедової Тетяни Михайлівни на тему «Правове регулювання використання та охорони земельних ділянок для вирощування кормів для худоби», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», для їх апробації й оцінки новизни, теоретичного та практичного значення.

СЛУХАЛИ: здобувачку Магомедову Т. М. про результати виконаного наукового дослідження.

Здобувачка обґрунтувала вибір теми дисертаційної роботи, зазначила мету та завдання дослідження, охарактеризувала його об'єкт, предмет

дослідження та методологію, виклала основні наукові положення та висновки, що виносяться на захист, вказала на наукову та практичну значущість роботи.

Доповідачка наголосила на доцільності виділення як окремої міжкатегоріальної групи земель у складі земель України земельних ділянок для вирощування кормів для худоби та, відповідно, введенні до земельно-правового наукового обігу поняття «земельні ділянки для вирощування кормів для худоби», що визначене нею як земельні ділянки зі складу земель сільськогосподарського призначення, а також інших категорій земель, які за своїми природними властивостями й характеристиками є придатними для сінокошення та/чи випасання худоби і правовим режимом яких не встановлена заборона здійснення відповідної діяльності. Було зазначено, що такий підхід дасть змогу, по-перше, більш акцентовано підійти до проблем земельно-ресурсного забезпечення розвитку тваринницької галузі, по-друге, створити додаткові правові інструменти для забезпечення більш оптимального співвідношення земельних угідь та формування національної екомережі.

Здобувачка обґрунтувала пропозицію закріпити на рівні Земельного кодексу України поняття «високопродуктивні (культурні) пасовища та сіножаті» зі встановленням для таких угідь додаткових вимог щодо їх використання, підвищення продуктивності (докорінного поліпшення) та охорони, що дозволить створити належний правовий інструментарій для розвитку їх мережі та забезпечення ефективної охорони.

Далі доповідачка висвітлила низку висновків роботи, що стосуються правових форм використання земельних ділянок для вирощування кормів для худоби. По-перше, запропоновано визначення самого поняття «правова форма використання земельної ділянки для вирощування кормів для худоби». Визначено систему таких правових форм відповідно до чинного законодавства України. Зроблено висновок про необхідність затвердження на рівні Кабінету Міністрів України Положення про порядок створення, використання та охорони громадських пасовищ і сінокосів. Обґрунтовано положення про те, що створення громадських сінокосів та пасовищ має переслідувати не лише суто господарські цілі, але й соціальні та екологічні, оскільки завдяки цьому органи публічної адміністрації вирішували б не лише проблему задоволення населення у кормах для їх тваринницьких господарств, але й завдання оптимізації землекористування на відповідних територіях.

Наступний блок положень наукової новизни та висновків, якого торкнулась здобувачка, стосується публічного управління у сфері використання та охорони земельних ділянок для вирощування кормів для худоби. Передусім, сформульовано визначення цієї правової категорії. Доведено, що специфіку змісту публічного управління щодо земель для вирощування кормів для худоби детермінують особливості таких земельних ділянок, по-перше, як об'єктів екосистем, по-друге, як різновиду сільськогосподарських угідь та, по-третє, як ресурсної основи для формування кормової бази для тваринництва. Обґрунтовано доцільність розробки Державної та регіональних програм використання та охорони земель, які

використовуються у сфері сільськогосподарського виробництва, із виділенням спеціальних розділів щодо розвитку мережі кормових угідь. Зроблено висновок про необхідність окремого інституційного забезпечення розвитку мережі пасовищ та сіножатей в Україні.

Розкриваючи висновки та положення наукової новизни, що стосуються правової охорони земельних ділянок для вирощування кормів для худоби, Магомедова Т. М. зазначила, що при суттєвій господарській значущості цих земель, їх природоохоронній цінності як елементів екомережі у вітчизняному законодавстві вкрай мало положень, які акцентовано із врахуванням специфіки кормових угідь наповнюють реальним змістом вимоги до їх раціонального використання, землеустрою, охорони тощо. Відтак, нею обстоюється висновок про необхідність розробки теоретичних та правотворчих пропозицій, спрямованих на детальне унормування відносин щодо раціонального використання земельних ділянок для вирощування кормів для худоби. Сформульоване авторське визначення поняття «раціональне використання для вирощування кормів для худоби». Зроблено висновок про необхідність модернізації принцип пріоритетності земель сільськогосподарського призначення у частині дотримання та забезпечення оптимального співвідношення різного виду сільськогосподарських угідь у межах цієї категорії. Окрема увага в організаційно-правовому механізмі правової охорони сінокосів та пасовищ має бути приділена земельним ділянкам для вирощування кормів для худоби у системі органічного тваринництва. Обґрунтовано висновок про те, що важливим напрямом вдосконалення субінституту правової охорони земель для вирощування кормів для худоби є його насичення нормами, спрямованими на врахування змін клімату.

Підсумовуючи, здобувачка зазначила, що нею запропоновано низку змін до Земельного кодексу України, Закону України «Про землеустрій», Закону України «Про охорону земель», відповідних підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на удосконалення правового регулювання використання та охорони земельних ділянок для вирощування кормів для худоби.

Завершивши доповідь, здобувачка відповіла на **запитання учасників фахового семінару.**

Болокан І. В., д.ю.н., доцент: Ви пропонуєте ввести до наукового обігу поняття «земельні ділянки для вирощування кормів для худоби». На Вашу думку, яким є його співвідношення із категорією «природні кормові угіддя»?

Магомедова Т. М., здобувачка: Дійсно, в економічній та землевпорядній науці сіножаті і пасовища об'єднуються поняттям «природні кормові угіддя». Вбачається, що цей термін можна вважати певною мірою синонімом поняття «земельні ділянки для вирощування кормів для худоби», однак остання категорія все ж має і суто юридичний, а не лише економічний зміст. Крім того, природні кормові угіддя розглядаються як складова земель сільськогосподарського призначення, а земельні ділянки для вирощування

кормів для худоби можуть бути і у складі інших категорій земель. Коли йдеться про земельно-правові аспекти тваринницько-кормових проблем, то, перш за все, згадується ст. 34 Земельного кодексу України, згідно з якою громадяни можуть орендувати земельні ділянки для сінокосіння і випасання худоби. Однак треба наголосити, що здійснення відгодівлі худоби не обмежується землями для сінокосіння і випасання худоби, як такі землі визначені у форматі ст. 34 ЗК України. На нашу думку, здійснення діяльності з сінокосіння та випасання худоби допускається, по-перше, і на інших землях сільськогосподарського призначення, по-друге, обмежено і на ділянках, віднесених до інших категорій земель.

Ткалич М. О., к.ю.н., доцент: Одним із завдань Вашого дослідження визначено дослідження процесу становлення правових засад відповідних земельних відносин та здійснити його наукову періодизацію. До яких висновків Ви прийшли за підсумками реалізації цього завдання?

Магомедова Т. М., здобувачка: У дисертації здійснено наукову періодизацію генезису правових засад використання та охорони земель для вирощування кормів для худоби, у межах якої виділено такі періоди: 1) зародження, виникнення перших нормативних актів, що стосувалися правового режиму земель, зайнятих зеленими насадженнями у населених пунктах (із часів «Руської Правди» до періоду визвольних змагань на українських землях); 2) радянський (з жовтня 1917 р. до 1991 р.), який включає чотири підперіоди: а) з жовтня 1917 р. від появи перших земельно-правових норм більшовицької влади і до прийняття Земельного кодексу УСРР 1922; б) з 1922 р. до введення у дію Земельного кодексу УРСР 1970 р.; в) з 1970 р. до появи Земельного кодексу УРСР 1990 р.; г) з грудня 1990 р. до проголошення незалежності Української держави 24 серпня 1991 р.; 3) сучасний (з 1991 р. до нинішнього часу), що охоплює два підперіоди: до прийняття Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р. та від його введення у дію і до сьогодні.

Сидоров Я. О., к.ю.н., доцент: У вступі до дисертації, характеризуючи нормативну основу дослідження, Ви зазначаєте, що були використані нормативні документи ЄС та законодавство низки зарубіжних держав. Конкретизуйте, яким чином кращі світові практики регулювання досліджуваних Вами суспільних відносин можуть бути використані в Україні.

Магомедова Т. М., здобувачка: Передусім, зауважу, що процеси щодо вступу України до ЄС та інтеграції у світову господарську систему суттєво актуалізують досліджувану мною проблематику, оскільки вимагають адаптації й запровадження європейських і світових підходів до раціонального використання та ефективної охорони земельних ресурсів. Мною були використані нормативні документи ЄС, котрі як загалом встановлюють модельні параметри використання природних ресурсів та охорони довкілля, так і стосуються більш вузьких сфер. Зокрема, при дослідженні проблем використання та охорони кормових угідь для ведення органічного сільськогосподарства, я спиралась на положення Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 р. «Про органічне виробництво та маркування органічних

продуктів» та Постанови Комісії (ЄС) № 889/2008 від 5 вересня 2008 р. «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів». Втім, варто зазначити, що для практики держав – членів ЄС наявність окремих нормативних актів щодо пасовищ чи сіножатей не є характерною. Натомість у земельних кодексах деяких інших зарубіжних держав у розділах, які визначають правовий режим земель сільськогосподарського призначення, містяться окремі норми, присвячені саме кормовим угіддям. У якості прикладу можна навести ст. 16 Земельного кодексу Азербайджанської Республіки, яка має назву «Особливості використання земельних ділянок під вигони, пасовища і луки». Продовжуючи думку, зазначимо, що у деяких країнах є окремі законодавчі акти, покликані регулювати відносини щодо використання та охорони пасовищ. Йдеться, зокрема, про Закон Ісламської Республіки Афганістан «Про пасовищні землі», Закон Республіки Казахстан «Про пасовища», Закон Киргизької Республіки «Про пасовища», Закон Туркменістану «Про пасовища», Закон Республіки Узбекистан «Про пасовища», Закон Республіки Таджикистан «Про пасовища». У цих нормативно-правових документах є багато позицій, які варті врахування, оскільки насичення і ЗК України, й інших актів вітчизняного земельного законодавства спеціальними змістовними положеннями щодо земель для вирощування кормів для худоби є нагальною потребою.

Федчишин Д. В., к.ю.н.: Серед положень наукової новизни Ви стверджуєте про удосконалення принципу пріоритетності земель сільськогосподарського призначення у частині дотримання та забезпечення оптимального співвідношення різного виду сільськогосподарських угідь у межах цієї категорії. Розкрийте більш повно зміст зробленого Вами висновку.

Магомедова Т. М., здобувачка: Такий висновок був зроблений на підставі творчого осмислення тези професора В. І. Андрейцева, який, досліджуючи проблеми удосконалення правового режиму землі як основного національного багатства, пропонує у ч. 2 ст. 1 Земельного кодексу України у складі землі як основного національного багатства виділити землі пріоритетного призначення, включивши до їх числа десять категорій чи груп земель, зокрема й землі, придатні для потреб ведення сільського господарства. Таке тлумачення пріоритетності у складі національного земельного фонду у порівнянні з класичним розумінням принципу пріоритетності земель сільськогосподарського призначення, закріпленим у ст. 23 Земельного кодексу України, на нашу думку, більше відповідає вимогам сьогодення, нерозривно пов'язуючи аспекти господарської (у нашому випадку саме сільськогосподарської) та екологічної значущості певних земель. Це у повній мірі стосується й земельних ділянок для вирощування кормів для худоби, які, з одного боку, забезпечують потреби тваринницької галузі у кормах, з іншого ж, є елементами екосистеми та стабілізуючими агроценози угіддями.

На посилення аргументації звернемося до тези професора П. Ф. Кулинича, який вважає, що вищим пріоритетом повинна стати охорона і

використання сільськогосподарських земель як об'єкта природи, наступний шабель у системі пріоритетів сільськогосподарського землекористування має зайняти охорона і використання цих земель як засобу аграрного виробництва, а далі – охорона і використання сільськогосподарських земель як операційного базису та об'єкта нерухомого майна. Відтак, ми стверджуємо, що потребує певної модернізації, а точніше, уточнення, принцип пріоритетності земель сільськогосподарського призначення у частині дотримання та забезпечення оптимального співвідношення різного виду сільськогосподарських угідь в межах цієї категорії. Іншими словами, в межах принципу пріоритетності земель сільськогосподарського призначення, закріпленого у ст. 23 Земельного кодексу України, доречно сформулювати похідний принцип забезпечення оптимального співвідношення сільськогосподарських угідь зі сталим збільшенням в межах цієї категорії земель, які включаються до складу екологічної мережі.

Наголосимо, що конструктивна критика принципу пріоритетності земель сільськогосподарського призначення з нашого боку, втім, свідчить лише про необхідність його певної модернізації, але аж ніяк не означає його заперечення. Тим більше, що у державі протягом останніх років збільшилась кількість випадків, які пов'язані із розорюванням земельних ділянок для випасання худоби та використанням їх всупереч цільовому призначенню.

ВИСТУПИЛИ: науковий керівник здобувачки д.ю.н., професор Бондар О. Г., д.ю.н., професор Єрмоленко Д. О., д.ю.н., професор Удовика Л. Г., к.ю.н. Луц Д. М. к.ю.н., доцент Щипанова О. О.

Після відповідей Т. М. Магомедової на запитання учасників фахового семінару **науковий керівник** д.ю.н., професор **Бондар О. Г.** озвучив **висновок** з оцінкою роботи здобувачки у процесі підготовки дисертації, виконання індивідуального плану наукової роботи та індивідуального навчального плану.

Науковий керівник вказав на те, що Магомедова Т. М. в достатньому обсязі виконала освітню складову освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії. Вказана складова індивідуального плану роботи аспірантки була відпрацьована із дотриманням встановлених строків та з досягненням високих результатів вивчення навчальних дисциплін. У підсумку здобувачка набула необхідні теоретичні знання, вміння та навички, а також інші компетентності, що є достатніми для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та дослідницько-інноваційної діяльності. Здобувачка достатньою мірою оволоділа методологією наукової та педагогічної діяльності. Це підтверджується проведенням нею власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

У процесі підготовки дисертації та виконання здобувачкою розробленого і затвердженого індивідуального плану наукової роботи, вона, виконуючи настанови та рекомендації наукового керівника, водночас, проявила чималий рівень самостійності у науковому дослідженні на всіх його стадіях.

Сформульовані здобувачкою висновки та пропозиції є достатньо обґрунтованими, мають науково-теоретичну та практичну значущість, зокрема в нормотворчій діяльності та правозастосуванні. Дисертація має послідовну та зрозумілу структуру, а сформульовані положення наукової новизни є результатом критичного переосмислення наявних та створення нових цілісних знань. При проведенні дослідження опрацьовано значну кількість наукових, науково-публіцистичних, нормативно-правових джерел (зокрема нормативних документів ЄС та актів законодавства низки зарубіжних держав), проектів законодавчих актів, статистичної інформації та судової практики.

Здобувачкою дотримано вимоги академічної доброчесності та не допущено її порушень під час дослідження.

Загалом варто зазначити, що у виконаній здобувачкою дисертаційній роботі вирішено вагоме наукове завдання, а саме здійснено комплексну теоретичну розробку питань правового регулювання використання та охорони земельних ділянок для вирощування кормів для худоби в Україні й підготовлено пропозиції щодо вдосконалення законодавства, яке регулює ці відносини.

На підставі вищевикладеного, науковий керівник д.ю.н., професор Бондар О. Г. вважає, що наукова кваліфікація Магомедової Т. М. відповідає вимогам до здобувача ступеня доктора філософії, а її дисертація «Правове регулювання використання та охорони земельних ділянок для вирощування кормів для худоби» може бути рекомендована до публічного захисту та прийнята до розгляду спеціалізованою вченою радою.

Долучившись до **обговорення основних наукових результатів** дисертації, д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного права **Єрмоленко Д. О.** відзначив те, що здобувачка приділила значну увагу аналізу поняття «правовий режим земель», яке у законодавстві України є часто вживаним, однак водночас не має чіткого нормативного закріплення. На цій основі та на підставі ретельного вивчення специфіки досліджуваних дисертанткою правовідносин нею пропонується авторське визначення категорії «правовий режим земель для вирощування кормів для худоби», в якому слушно акцентується увага на кумулятивній дії норм земельного, екологічного та аграрного права, коли йдеться про забезпечення раціонального використання та охорони таких земель.

Висловлюючи свою позицію щодо наукового рівня дисертації, д.ю.н., професор, завідувач кафедри історії і теорії держави та права **Удовика Л. Г.** зазначила, що проведене дослідження ґрунтується на достатньо глибокому аналізі наявних науково-теоретичних джерел за темою дисертації, включаючи праці зарубіжних фахівців, які дозволили вивчити кращий світовий досвід та сформулювати висновки та пропозиції щодо його конструктивного залучення для вирішення проблем правового регулювання досліджуваних суспільних відносин в Україні. Водночас здобувачка цілком слушно звернулася до теоретичних розвідок в інших галузях науки, зокрема економічної, земельпорядної, сільськогосподарської, що дозволило Т. М. Магомедовій на

основі такого міждисциплінарного підходу виокремити і дослідити ті особливості й характеристики земель для вирощування кормів для худоби, які мають бути враховані під час формування правових засад їх використання та охорони.

Заслужують на увагу категоріальні пропозиції здобувачки, які відзначаються ґрунтовністю підходів та скрупульозністю у формулюваннях. Є, разом із тим, певні дискусійні моменти, зокрема, визначення поняття «правова форма використання земельних ділянок для вирощування кормів для худоби» через залучення концепту «юридична модель експлуатації відповідної ділянки», що, як вбачається, не має чіткого й однозначного розуміння в теорії. Однак це ніяким чином впливає на науковий рівень дослідження і може слугувати предметом для обговорення та подальших дослідницьких пошуків.

Серед позитивних рис дисертації к.ю.н., доцент **Луц Д. М.** відзначив акцентовану увагу здобувачки до проблем створення, використання та охорони громадських сіножатей і пасовищ, оскільки, попри закріплення у ч. 2 ст. 34 Земельного кодексу України права органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування створювати на землях, що перебувають у власності держави чи територіальної громади, таких угідь, у практичній площині зацікавлені у їх створенні особи та органи публічної адміністрації стикаються з низкою процедурних та інших проблем. Тож висновок дисертантки про необхідність затвердження на рівні Кабінету Міністрів України Положення про порядок створення, використання та охорони громадських пасовищ і сінокосів та внесення відповідних змін до ч. 2 ст. 34 Земельного кодексу України є цілком доречним та злободенним.

К.ю.н., доцент **Щипанова О. О.** наголосила на ґрунтовному підкріпленні висновків та узагальнень здобувачки статистичними даними та матеріалами судової практики. Крім того, надає більшої прикладної значущості проведеному дослідженню активне опрацювання регіональних програм, зокрема, Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 р., Програми збереження та відтворення родючості ґрунтів у Запорізькій області на 2014-2018 роки, Програми розвитку земельних відносин та охорони земель у Херсонській області на 2014-2018 роки. Це дозволило здобувачці більш глибоко сфокусувати свою увагу на існуючих проблемах у досліджуваній сфері та сформулювати практично орієнтовані пропозиції щодо змін до чинного законодавства.

У голосуванні взяли участь 14 осіб.

«За» – 14 голосів.

«Проти» – 0 голосів.

«Утрималися» – 0 голосів.

Рішення прийнято **одногласно**.

УХВАЛИЛИ:

1. Визнати, що за підсумками проведення попередньої експертизи встановлено, що результати дисертації Магомедової Тетяни Михайлівни на тему «Правове регулювання використання та охорони земельних ділянок для

вирощування кормів для худоби», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

2. Рекомендувати рецензентам д.ю.н., професору Удовиці Л. Г. та к.ю.н. Федчишину Д. В. під час проведення попередньої експертизи та підготовки висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Магомедової Тетяни Михайлівни на тему «Правове регулювання використання та охорони земельних ділянок для вирощування кормів для худоби», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», взяти до уваги підсумки цього фахового семінару.

Головуючий:

д.ю.н., професор,
завідувач кафедри цивільного права
Запорізького національного університету

Д. О. Єрмоленко

Секретар:

к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного права
Запорізького національного університету

Д.М. Луц

Підпис *Г.М. Драєвська*
засвідчую *Луц Д.М.*

НАЧАЛЬНИК
ВІДДІЛУ КАДРІВ



Г.М. Драєвська

ВИСНОВОК ПРО НАУКОВУ НОВИЗНУ, ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ
Магомедової Тетяни Михайлівни на тему «Правове регулювання використання та охорони земельних ділянок для вирощування кормів для худоби», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Дисертація Магомедової Тетяни Михайлівни на тему «Правове регулювання використання та охорони земельних ділянок для вирощування кормів для худоби», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», виконана на кафедрі цивільного права Запорізького національного університету. Тема дисертаційного дослідження затверджена науково-технічною радою Запорізького національного університету (протокол № 4 від 29 листопада 2016 р.)

Для підготовки висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації вченою радою Запорізького національного університету (протокол № 1 від 26 серпня 2020 р.) було ухвалено, що попередня експертиза дисертації проводитиметься на базі кафедри цивільного права юридичного факультету Запорізького національного університету та призначено двох рецензентів:

- 1) завідувача кафедри історії і теорії держави та права Запорізького національного університету, доктора юридичних наук, професора Ларису Григорівну Удовику;
- 2) старшого наукового співробітника науково-дослідної частини, старшого викладача кафедри цивільного права Запорізького національного університету, кандидата юридичних наук Дмитра Володимировича Федчишина.

1. Ступінь актуальності теми дисертації

Здобувачка достатньо переконливо обґрунтовує нагальність та важливість наукового опрацювання питань, що є предметом її дослідження, висвітлюючи зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями у відповідній галузі знань шляхом критичного аналізу з визначенням сутності наукової проблеми або завдання. Зокрема, здобувачка звертає увагу на таке.

Одним із ключових видів економічної діяльності в Україні є виробництво сільськогосподарської продукції, зокрема, й у тваринницькій галузі. Вирощування тварин пов'язане із необхідністю формування кормової бази для їх утримання, що, окрім іншого, потребує відповідних земельних ресурсів. Це, своєю чергою, зумовлює потребу в належному правовому регулюванні використання та охорони земельних ділянок для вирощування кормів для худоби.

Складні та суперечливі перипетії реформаційних процесів у сільському господарстві нашої держави після здобуття нею незалежності спричинили в тваринництві низку кризових явищ, від яких воно, як вбачається, не може

оговтатись і донині. Так, за даними Державної служби статистики України, кількість великої рогатої худоби в країні з 1 січня 1990 р. до 1 січня 2020 р. скоротилась із 25194,8 тис. голів до 3092,0 тис. У Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 р., затвердженій рішенням Запорізької обласної ради від 12 грудня 2019 р. № 134, зазначається, що протягом останніх років спостерігається негативна динаміка індексу обсягів сільськогосподарського виробництва, що зумовлено скороченням виробництва як рослинницької продукції (у структурі валового виробництва за 2018 рік складає 77,6 %), так і тваринницької (22,4 %).

Вбачається, що такий стан не останньою чергою спричинений проблемами в земельно-ресурсному забезпеченні потреб тваринницької галузі. Зокрема, на Запоріжжі із загальної площі сільськогосподарських угідь (2241,61 тис. га) рілля складає 1903,58 тис. га (84,9 %). З іншого боку, наведений показник розораності свідчить про системні проблеми щодо стану земель у державі, забезпечення сталості землевикористання, формування національної екологічної мережі. Причин таких кризових явищ доволі багато, однак серед цього негативного розмаїття варто виділити саме дисбаланс сільськогосподарських угідь, коли рілля домінує над іншими видами угідь, зокрема, сінокосами та пасовищами, які загалом можна визначити як землі для вирощування кормів для худоби.

Науково-теоретичним підґрунтям для проведення дисертаційного дослідження стали праці таких вітчизняних учених-правознавців у галузі земельного, екологічного та аграрного права, як В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкова, О. Г. Бондар, Д. В. Бусуйок, О. А. Вівчаренко, Ю. О. Вовк, Н. С. Гавриш, А. П. Гетьман, О. В. Головкін, В. К. Гуревський, С. В. Єлькін, В. М. Єрмоленко, О. С. Жидан, І. І. Каракаш, Н. Р. Кобецька, Т. О. Коваленко, Т. Г. Ковальчук, В. В. Костицький, І. О. Костяшкін, М. В. Краснова, А. П. Кулинич, П. Ф. Кулинич, В. І. Курило, Т. В. Курман, В. І. Лебідь, Т. В. Лісова, А. В. Луняченко, Н. Р. Малишева, А. М. Мірошниченко, В. Л. Мунтян, В. В. Носік, М. В. Правдюк, В. І. Семчик, В. Д. Сидор, А. М. Статівка, Н. І. Титова, О. М. Туєва, Д. В. Федчишин, М. О. Фролов, Т. Є. Харитонова, А. А. Хвасенко, Ю. С. Шемшученко, М. В. Шульга, Е. С. Юрченко, В. В. Янчук, В. З. Янчук та ін.

Також у роботі були використані наукові доробки вчених-юристів радянської доби та представників іноземної юриспруденції, як-то: Г. О. Аксеньонок, В. П. Балезін, Г. Ю. Бистров, С. О. Боголюбов, М. Девіс (Mark Davys), Ю. Г. Жаріков, Ч. Х. Екклстон (Charles H. Eccleston), І. І. Євтіхіїв, Б. В. Єрофеев, І. О. Іконицька, П. Д. Індиченко, М. І. Козирь, М. І. Краснова, О. І. Крассов, Дж. Кьорслі (Joe Cursley), А. А. Лемешенко, В. В. Петров, Г. В. Чубуков, Н. А. Шингель та ін.

Вагоме місце серед джерельної бази дослідження займають історико-правові дослідження А. О. Булгакова, М. Ю. Бурдіна, І. М. Грозовського, І. М. Єрмоленко (Заріцької).

Крім того, зважаючи на специфіку досліджуваних відносин, здійснювався аналіз наукових розвідок не лише юридичного фаху, але й у сфері сільськогосподарських та економічних наук, зокрема, Д. І. Бабміндри, А. В. Боговіна, Д. С. Добряка, О. П. Канаша, А. Г. Мартина, П. Нейкампа (Peter Nijkamp), Л. Я. Новаковського, А. М. Третяка та ін.

Разом із тим, здобувачка звертає увагу на те, що незважаючи на достатньо розвинений рівень наукової розробки порушеної проблематики, питання правового регулювання використання та охорони земельних ділянок для вирощування кормів для худоби безпосередньо не були предметом монографічних чи дисертаційних досліджень, що також актуалізує обраний вектор наукового пошуку.

Магомедова Т. М. правильно визначає зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами, вказуючи на те, що робота над дисертацією проводилась відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Запорізького національного університету в межах комплексного наукового проекту «Основні напрямки удосконалення законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0115U000710). Тема дослідження відповідає пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2016-2020 роки, включеним до Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки, зокрема, щодо правового забезпечення формування та реалізації екологічної політики, земельної та аграрної реформи в Україні.

2. Наукова новизна, теоретичне та практичне значення результатів дисертації

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим у вітчизняній земельно-правовій науці комплексним дослідженням питань правового регулювання використання та охорони земельних ділянок для вирощування кормів для худоби. За результатами проведеного дослідження сформульовано нові наукові положення й висновки, зокрема:

вперше:

- розроблено наукову періодизацію генезису правових засад використання та охорони земель для вирощування кормів для худоби, в межах якої виділено такі періоди: 1) зародження, виникнення перших нормативних актів, що стосувалися правового режиму таких земель (з часів «Руської Правди» до періоду визвольних змагань на українських землях); 2) радянський (з жовтня 1917 р. до 1991 р.), який включає чотири підперіоди; 3) сучасний (з 1991 р. до нинішнього часу), що охоплює два підперіоди;

- визначено поняття «земельні ділянки для вирощування кормів для худоби» як земельні ділянки зі складу земель сільськогосподарського призначення, а також інших категорій земель, які за своїми природними властивостями й характеристиками є придатними для сінокосіння та/чи

випасання худоби і правовим режимом яких не встановлена заборона здійснення відповідної діяльності;

– обґрунтовано, що до земель для вирощування кормів для худоби належать земельні ділянки, які перебувають у складі земель сільськогосподарського призначення, а також земель лісгосподарського призначення, житлової і громадської забудови, природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, водного фонду, промисловості, транспорту та ін. Головні конститутивні ознаки таких земель – це природні характеристики, які роблять їх придатними для сінокосіння та/чи випасання худоби, та сільськогосподарське використання для потреб тваринництва у межах, дозволених основним цільовим призначенням і правовим режимом таких ділянок;

– сформульовано пропозицію доповнити ст. 22 Земельного кодексу України частиною третьою такого змісту: «До пасовищ та сіножатей можуть бути віднесені земельні ділянки у складі інших категорій земель, які можуть обмежено використовуватись для сінокосіння та/чи випасання худоби у межах, дозволених основним цільовим призначенням та правовим режимом таких ділянок». Також пропонується на рівні Земельного кодексу України закріпити поняття «високопродуктивні (культурні) пасовища та сіножаті» зі встановленням для таких угідь додаткових вимог щодо їх використання, підвищення продуктивності (докорінного поліпшення) та охорони;

– визначено поняття «правовий режим земель для вирощування кормів для худоби» як встановлений нормами земельного, аграрного та екологічного права порядок поведінки суб'єктів щодо земельних ділянок, на яких здійснюється сінокосіння та/чи випасання худоби, що забезпечує їх стале використання, ефективну охорону та підвищення екологічного, господарського і ресурсного потенціалу;

– сформульовано поняття «правова форма використання земельних ділянок для вирощування кормів для худоби» – це передбачена законодавством юридична модель експлуатації відповідної ділянки, що базується на певному речовому чи зобов'язальному праві (правовому титулі) на цю ділянку та визначає конкретні особливості змісту її правового режиму із врахуванням належності до тієї чи іншої категорії земель;

– встановлено, що використання земельних ділянок для вирощування кормів для худоби в Україні може здійснюватися на підставі: 1) права власності; 2) права постійного землекористування; 3) права емфітевзису; 4) сервітутних прав; 5) договору оренди; 6) права загального землекористування; 7) права тимчасового користування лісами щодо земельних ділянок лісгосподарського призначення; 8) права користування ділянками мисливських угідь;

– обґрунтовано необхідність затвердження на рівні Кабінету Міністрів України Положення про порядок створення, використання та охорони громадських пасовищ і сінокосів. Відповідно, запропоновано доповнити частину другу ст. 34 Земельного кодексу України абзацом другим такого

змісту: «Порядок створення, використання, поліпшення та охорони громадських пасовищ і сіножатей визначається Кабінетом Міністрів України»;

– констатовано, що створення громадських сінокосів та пасовищ має переслідувати не лише суто господарські цілі, але й соціальні та екологічні, оскільки таким чином органи публічної адміністрації вирішували б не лише проблему задоволення населення у кормах для їх тваринницьких господарств, але й завдання оптимізації землекористування на відповідних територіях;

– визначено поняття «публічне управління земельними ділянками для вирощування кормів для худоби» як організаційно-управлінської діяльності органів публічної адміністрації та їх посадових осіб, яка є формою реалізації системи відповідних функцій публічного управління та спрямована на забезпечення раціонального використання і ефективної охорони таких земель, формування сталого землевикористання у сфері аграрного виробництва та всебічної підтримки розвитку тваринницької галузі;

– науково аргументовано необхідність розробки Державної та регіональних програм використання та охорони земель, які використовуються у сфері сільськогосподарського виробництва, із виокремленням спеціальних розділів щодо розвитку мережі кормових угідь (як альтернативний варіант – розробка Загальнодержавної програми розвитку земельно-ресурсної бази для вирощування кормів для худоби);

– зроблено висновок про необхідність окремого інституційного забезпечення розвитку мережі пасовищ та сіножатей в Україні. Для цього у складі центрального органу виконавчої влади у сфері сільського господарства, який обов'язково має бути як окремий елемент у системі центральних органів виконавчої влади держави, необхідно створити Департамент аграрного землевикористання, покликаний реалізовувати державну політику у сфері раціонального використання та охорони сільськогосподарських угідь, зокрема, й кормових, у взаємодії із Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру і Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України;

– запропоновано під раціональним використанням земель для вирощування кормів для худоби розуміти використання їх таким чином, при якому буде досягнуто оптимальний баланс між збереженням та поліпшенням природного і господарського стану цих земель зокрема та агроландшафтів загалом і забезпеченням тваринницької галузі належною кормовою базою;

– обґрунтовано пропозицію внести зміни до пункту «ж» частини першої ст. 184 Земельного кодексу України та до пункту «е» частини другої ст. 25 Закону України «Про землеустрій», доповнивши їх після слова «сівозміни» словами «пасовищезміни, сінокосозміни». Відповідні зміни пропонується внести до Порядку розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, передбачивши у ньому особливості проведення сінокосо- та пасовищезмін для кормових угідь. Також запропоновано доповнити частину першу ст. 36 Закону України «Про землеустрій» після слів «Ґрунтові, геоботанічні та інші

обстеження земель» словами «у тому числі геоботанічні обстеження пасовищ та сінокосів»;

– встановлено доцільність включення до ст. 30 Закону України «Про охорону земель» такого виду нормативів у галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів, як «гранично допустимі норми навантаження на пасовища».

удосконалено:

– положення щодо класифікації земельних ділянок для вирощування кормів для худоби за такими критеріями: за правовою формою використання; за видами угідь; за категорією земель; за якісними характеристиками;

– принцип пріоритетності земель сільськогосподарського призначення у частині дотримання та забезпечення оптимального співвідношення різного виду сільськогосподарських угідь у межах цієї категорії;

– існуючі доктринальні положення щодо розуміння правової категорії «раціональне використання земель» та її взаємозв'язку із поняттям «охорона земель»;

– розуміння системи функцій публічного управління у поземельній сфері.

дістали подальшого розвитку:

– положення теоретичної концепції «двогалузевого правового поля», яка у контексті земельних ділянок для вирощування кормів для худоби модифікується і набуває мультигалузевого характеру. Враховуючи, що такі ділянки є не лише об'єктами певних земельних прав, але й елементами екомережі та ключовим елементом у системі ресурсного забезпечення тваринницької галузі, вони потрапляють під кумулятивну дію норм земельного, екологічного та аграрного права;

– твердження про неприпустимість неконтрольованого розорювання пасовищ і сінокосів та необхідності забезпечення оптимального співвідношення угідь у складі земель сільськогосподарського призначення;

– висновок про неможливість подальшого зволікання із розробкою та затвердженням на рівні Кабінету Міністрів України нормативів оптимального співвідношення сільськогосподарських угідь (ріллі та кормових угідь), оскільки це зводить результативність відповідних положень ст. 165 Земельного кодексу України та ст. ст. 30, 33 Закону України «Про охорону земель» до нуля;

– наукові положення щодо застосування ландшафтного та екосистемного підходів у формуванні правових засад використання та охорони земель;

– пропозиції щодо запровадження публічного сервітуту як можливої правової форми використання земель, зокрема, для вирощування кормів для худоби;

– твердження про пріоритет вимог екологічної безпеки та неухильність дотримання положень концепції сталого розвитку при формуванні та реалізації правових засад аграрного землевикористання.

Наукова обґрунтованість вищевикладених наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується їх раціональністю, аргументованістю, логічною несуперечливістю, використанням значної кількості авторитетних джерел, відповідністю основоположним принципам науки, практичною орієнтованістю. Достатньою для вичерпного розуміння найбільш важливих аспектів питань, що охоплюються предметом дослідження, є нормативно-правова та наукова джерельна база.

Крім того, слід погодитись із тим, що достовірність отриманих наукових результатів забезпечується широким використанням загальних і спеціальних методів наукового пізнання, використання яких у взаємозв'язку дало змогу досягти поставленої мети, обґрунтованість, достовірність отриманих результатів. Методологічною основою дослідження стала сукупність загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання, системне застосування яких дозволило вирішити сформульовані завдання і досягти мети дисертаційної роботи. Застосування діалектичного методу дозволило дослідити тенденції становлення та розвитку системи правового регулювання використання та охорони земель для вирощування кормів для худоби у її взаємозв'язку з економічними, соціальними, екологічними та юридичними чинниками розвитку суспільства і держави. Шляхом використання історико-правового методу було розглянуто генезис наукової думки щодо правового режиму вказаних земель (підрозділ 1.1) та становлення правових засад регулювання суспільних відносин, які є об'єктом дослідження, на теренах України (підрозділ 1.2). Формально-логічний метод став базисом для конструювання структури роботи, викладення основних положень дослідження, формулювання понять та категорій, обґрунтування висновків та пропозицій. Системно-структурний метод застосовано для аналізу складу земель для вирощування кормів для худоби як міжкатегоріальної групи земель (підрозділи 1.3, 2.2), організаційно-правового механізму публічного управління щодо цих земель (підрозділ 3.1) та їх правової охорони (підрозділ 3.2). Порівняльно-правовий метод використовувався для вивчення зарубіжного досвіду та визначення можливостей його конструктивного використання у вітчизняному законодавстві (розділи 2, 3). Методи моделювання, аналізу та синтезу були використані для розробки пропозицій щодо удосконалення законодавства (підрозділ 1.3, розділи 2, 3).

Дисертація виконана грамотною українською мовою, стиль викладення матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі (точність, логічність, лаконічність, зрозумілість, зв'язаність, цілісність, завершеність).

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері – для подальшого розроблення теоретичних і прикладних проблем правового регулювання використання земельних ділянок для вирощування кормів для худоби;

– правотворчій та правозастосовчій діяльності – результати дослідження містять низку пропозицій щодо внесення змін до чинного земельного та аграрного законодавства, викладені рекомендації можуть бути використані для підвищення ефективності практичної діяльності суб'єктів правозастосування у цій сфері;

– навчальному процесі – при викладанні студентам закладів вищої освіти дисциплін «Земельне право», «Аграрне право», для підготовки відповідних підрозділів підручників і навчальних посібників із вказаних курсів (акт про впровадження Університету митної справи та фінансів від 07.05.2020).

3. Наукові публікації, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, та повнота опублікування результатів дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Воробйова Т. Нормативне забезпечення використання та охорони громадських сіножатей і пасовищ. *Юридичний вісник*. 2017. № 1. С. 259–264.

2. Воробйова Т. Правові форми використання земельних ділянок для вирощування кормів для худоби. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 97–102.

3. Воробйова Т. М. Поняття земельних ділянок для вирощування кормів для худоби та їхнє місце в складі земель України. *Право і суспільство*. 2018. № 5, ч. 1. С. 126–131.

4. Магомедова Т. М. Генеза теоретичних засад правового режиму земель для вирощування кормів для худоби в земельно-правовій науці. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2019. № 3–4. С. 35–43.

5. Магомедова Т. М. Становлення правових засад використання та охорони земельних ділянок для вирощування кормів для худоби на теренах України за радянських часів. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2020. № 3. С. 63–69.

6. Magomedova T. Protection of land plots for growing fodder for cattle and their rational use: problems of correlation in the Land Law of Ukraine. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2020. № 5. P. 23–28.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Воробйова Т. М., Бондар О. Г. До питання про місце земельних ділянок для вирощування кормів для худоби у структурі земель України. *Запорізькі правові читання : матеріали Щоріч. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 19 травня 2017 р.) / за заг. ред. Т. О. Коломoeць*. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. С. 191–192.

2. Воробйова Т. Земельні ділянки для вирощування кормів для худоби у системі органічного тваринництва: правові аспекти. *Правові засади ведення*

органічного землеробства : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29–30 вересня 2017 р.) / за ред. М. В. Шульги. Харків : Доміно, 2017. С. 32–36.

3. Воробйова Т. Землі для вирощування кормів для худоби у структурі земель сільськогосподарського призначення: українські та світові реалії. *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції* : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 8 грудня 2017 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2017. С. 259–262.

4. Воробйова Т. М. До питання про нормативне забезпечення використання земельних ділянок для вирощування кормів для худоби. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квітня 2018 р.) / за заг. ред. А. М. Статівки. Харків : Юрайт, 2018. С. 328–333.

5. Воробйова Т. М. Деякі правові проблеми вирощування кормів для худоби на землях житлової та громадської забудови та інших землях в межах населених пунктів (на прикладі м. Запоріжжя). *Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 9 листопада 2018 р.) / за заг. ред. Т. О. Коломоець. Запоріжжя : ЗНУ, 2018. С. 44–46.

6. Воробйова Т. М. Деякі правові проблеми землеустрою щодо земельних ділянок для вирощування кормів для худоби. *Сучасний стан та перспективи розвитку земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права: теорія та практика* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 7 грудня 2018 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. Харків : ТОВ «Оберіг», 2018. С. 71–73.

7. Магомедова Т. М. Планування використання та охорони земель для вирощування кормів для худоби: актуальні правові проблеми. *Запорізькі правові читання* : матеріали Щорічної міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 р.) / за заг. ред. Т. О. Коломоець. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 305–307.

8. Магомедова Т. М. Правове забезпечення раціонального використання земель для вирощування кормів для худоби. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 травня 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. Харків : Юрайт, 2020. С. 188–191.

Повнота опублікування результатів дисертації засвідчується таблицею 1.

Таблиця 1 – Повнота опублікування результатів дисертації

№	Наукова публікація здобувача		Розділи дисертації, що висвітлюються
	Назва	Видання	
<i>Наукові видання держав-членів ОЕСР та/або СС</i>			
1.	Protection of land plots for growing fodder for cattle and their rational	<i>Recht der Osteuropäischen</i>	третій

	use: problems of correlation in the Land Law of Ukraine.	<i>Staaten (ReOS)</i> . 2020. № 5. P. 23–28.	
<i>Наукові фахові видання України</i>			
2.	Нормативне забезпечення використання та охорони громадських сіножатей і пасовищ.	<i>Юридичний вісник</i> . 2017. № 1. С. 259–264.	другий, третій
3.	Правові форми використання земельних ділянок для вирощування кормів для худоби.	<i>Підприємництво, господарство і право</i> . 2018. № 9. С. 97–102.	другий
4.	Поняття земельних ділянок для вирощування кормів для худоби та їхнє місце в складі земель України.	<i>Право і суспільство</i> . 2018. № 5, ч. 1. С. 126–131.	перший, другий
5.	Генеza теоретичних засад правового режиму земель для вирощування кормів для худоби в земельно-правовій науці.	<i>Вісник Запорізького національного університету</i> . Серія: <i>Юридичні науки</i> . 2019. № 3–4. С. 35–43.	перший
6.	Становлення правових засад використання та охорони земельних ділянок для вирощування кормів для худоби на теренах України за радянських часів.	<i>Вісник Запорізького національного університету</i> . Серія: <i>Юридичні науки</i> . 2020. № 3. С. 63–69.	перший

ВИСНОВОК

Ознайомившись із представленою для попередньої експертизи дисертацією Магомедової Т. М. та науковими публікаціями, у яких висвітлені основні результати дослідження, а також взявши до уваги підсумки фахового семінару кафедри цивільного права, вважаємо, що:

1. За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Магомедової Тетяни Михайлівни на тему «Правове регулювання використання та охорони земельних ділянок для вирощування кормів для худоби» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167.

3. Рекомендувати дисертацію Магомедової Тетяни Михайлівни на тему «Правове регулювання використання та охорони земельних ділянок для вирощування кормів для худоби» до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (галузь знань 08 «Право») у разовій спеціалізованій вченій раді.

Рецензент:

завідувач кафедри історії і теорії
держави та права Запорізького
національного університету,
доктор юридичних наук, професор

Л. Г. Удовика

Рецензент:

старший науковий співробітник
науково-дослідної частини Запорізького
національного університету,
кандидат юридичних наук

Д. В. Федчишин

Підпис
засвідчук
Удовика Л.Г.
Федчишин Д.В.

НАЧАЛЬНИК
ВІДДІЛУ КАДРІВ



І.М. Дроздова